

SZEMLE

BEREZNAY ANDRÁS

Erdély történetének bemutatása 1920 és 2000 között kiadott román történelmi atlaszokban*

Erdély, az ország ahol évszázadokon át éltek együtt magyarok és románok, ilyen vagy olyan módon, többször volt közöttük vetélkedés tárgya. Ami igaz közös történelmükre nézve, nem kevésbé áll annak bemutatására, ideértve térképi ábrázolását is. Miközben számos esemény értékelése és magyarázata eltérő, annyit el lehet mondani – ezt egyik fél sem valószínű, hogy kétségbevonná –, hogy a vita központjában a román kontinuitás (folytonosság) kérdése áll.

Ennek a gyakran tárgyalt fogalomnak mindenesetre nem csak egy értelme van. Eredetileg és helyesen a „folytonosság” a román etnogenezisre vonatkozik, vagyis arra a föltevésre, hogy a román etnikum a jelenlegi településének területén alakult ki, elsősorban Erdélyben. Nem ez a megfelelő alkalom a hipotézis érdemeinek vagy az ellenkezőjének a megvitatására. Ami engem ebben az összefüggésben a jelen előadásom részeként érdekel, az csak annak a leszögezése, hogy amennyire láttam őket, az összes kiadott román történelmi atlasz ennek az elképzelésnek a jegyében készült. Tekintet nélkül arra, hogy – ezt el kell, hogy ismerjem – mennyire nem értek egyet az ebben a szellemben történt ábrázolásokkal, nem tekintem föladatomnak, hogy szót emeljek ellenük, csak annyiban és olyankor, ha maguk a kartográfiai módszereik ébresztenek a történelmi térképészet szempontjából jogos kérdéseket.

* Ez az írás eredetileg egy kolozsvári konferenciára készült, de ott nem került bemutatásra. Az ügy háttéréről az írás végén függelékként szereplő *Meghívottból leiltott előadó, üdvözölt résztvevőből odajurakodott színvonalatlan bajkeverő, leckéztetett dilettáns. Átalakulásom története* c. összefoglalás tájékoztat.

A „folytonosság” ugyanakkor egy másik értelemben is megjelent Erdély történetének bemutatásában. A román történelmi térképészetnek van egy áramlata, mely nem csak arra törekszik, hogy az országot olyan területként mutassa be, ahol a románság mindig jelen volt, hanem úgy is, mintha Erdély valamiféle olyan folyamatosan különálló egység lett volna, mely a századokon át valahogyan mindig román volt. Ez a megközelítés – szemben az etnikai folytonosság hipotézisével, mely legalábbis formális értelemben tudományos vita tárgya marad – egyértelműen tarthatatlan a bőséges és vitathatatlan adatok tükrében. Azt, hogy ez így van, nem egy román történelmi térképész is fölismerete. Voltak olyanok, akik nem folyamodtak ehhez a módszerhez, vagy ha mégis, akkor csak korlátozott mértékben, és másoknál körültekintőbb módon tették.

Előadásomban törekedni fogok egy probléma bemutatására, mely az etnikai folytonosság térképévitelének szemrevételezésekor derül ki. Céljaim között szerepel az is, hogy rávilágítsak egy olyan, a megbízható történelmi információ térképen nyújtásának szempontjából szerencsétlen gyakorlatra, mely egyes román történelmi atlaszokat jellemez – szembeállítva őket több más román atlasznak ugyanazokat a helyzeteket ábrázoló lényegében véve korrekt bemutatásával. Emellett igyekezni fogok utalni más, az erdélyi történelem ábrázolásakor fölmerülő kérdésekre is, úgy és ahogy a megvizsgált atlaszokban találkozhatunk velük. Tizenhárom ilyen atlasz van:

1. Atlas Istoric Geografic al neamului românesc, Şiaicariu, V. – Constantinescu, D. St., Bucureşti, 1920
2. Atlas Istoric, Gheorghiu-Friedmann, Aglaia, Naţionala, Bucureşti, c.1923
3. Atlas Istoric al Românilor cu cetiri istorice, Tulbure, Nathalia, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1926
4. Atlas geografic, istoric, economic şi statistic, Teodorescu – Constantinescu, Institutul Cartografic Unirea, Braşov, 1934
5. Atlas Istoric, Panaitescu, P.P.– Ioan, E., Scrisul Românesc S.A., Craiova, c.1935
6. Atlas pentru Istoria României, Dragomir, Silviu, Editura Krafft & Drotler, Sibiu, 1935
7. România. Atlas istoric, geopolitic, etnografic şi economic, Seişanu, Romulus, Universul, Bucureşti, 1936
8. Spaţiul istoric şi etnic românesc. I-III. Petre, Lucian, Ed. Militară, Bucureşti, 1992/1993 (Első kiadás, 1942)
9. Atlas Istoric, Pascu, Ştefan (ed.), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971

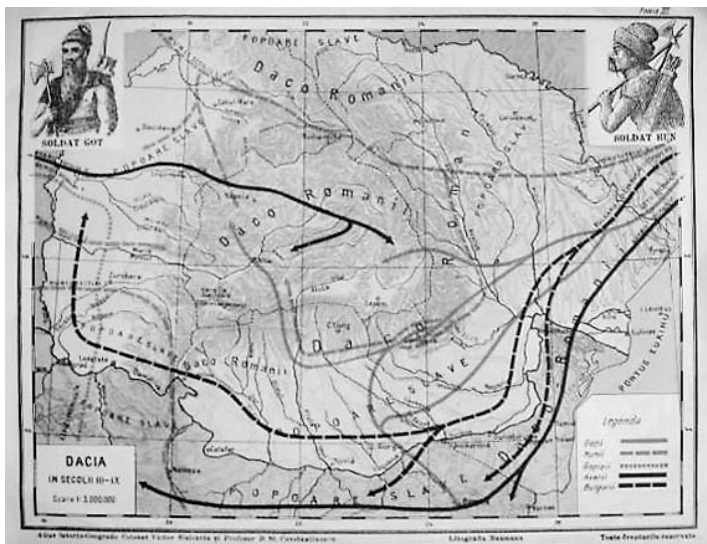
10. Atlas pentru Istoria României, Ardeleanu, I. et al., Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983

11. România. Atlas Istoric-Geografic, Bodea, C. et al. (eds.), Editura Academia Română, București, 1996

12. Atlas Istoric Didactic, Pascu, V., Clio Nova, București, 1998

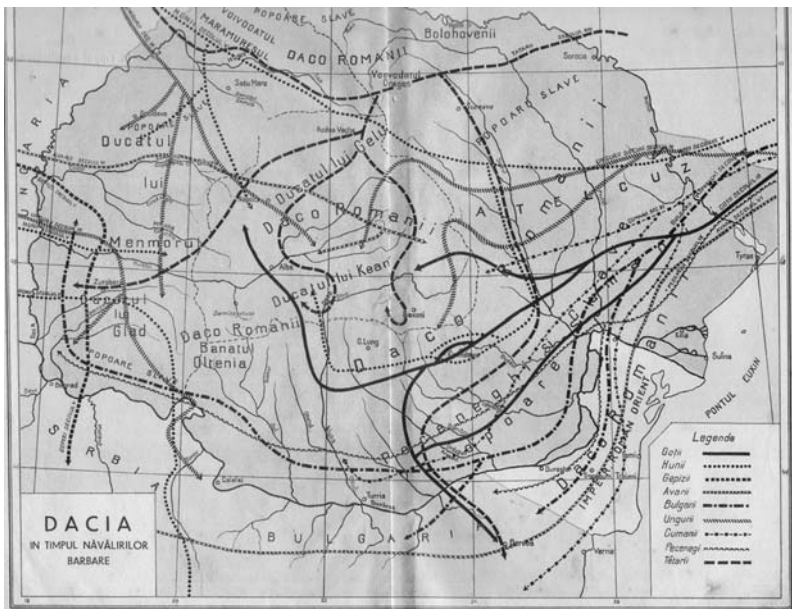
13. Atlas Istoric Școlar, Moșu, I., Corint, București, 1998.

A folytonosság hipotézisének egyik gyöngesége – ha távolról sem a leglényegesebb – annak a nehézsége, hogy a Római Birodalom Erdélyből történt kivonulása idejét, 271-et össze lehessen kötni az ottani újlatin nyelvű népesség első említésével a 12. és 13. század fordulóján, de legalább a 9. század végével, amikor nézve egy századokkal később író magyar krónikás ott élő románokra tett látszólag említést. Bármik legyenek is az elmélet érdemei vagy hiányosságai, még a leghívebb követőjének is föl kell hogy tűnjön, hogy ez az időbeli távolság problémát jelent. Ennek elrejtéséhez az alaphangot az *1-es atlasz 3. térképe* [Lásd 1*^{*}] adja meg, mely elsősorban azt a technikát alkalmazza, hogy az egész időszak – több mint 600 év – történetét egyetlen térképbe sűríti.

[1] *1-es atlasz 3. térkép*

** Az itt egyedül lehetséges fekete-fehér nyomásban az eredeti színes térképek csak tökéletlenül adhatók vissza. További nehézséget okoz elkerülhetetlen kicsinyítésük. Arra törekedtünk, hogy ha a térképek nem is jelennek meg eredeti élvezhetőségükben, legalább azok a vonásaik azonosíthatóak legyenek melyeket az írás érint.

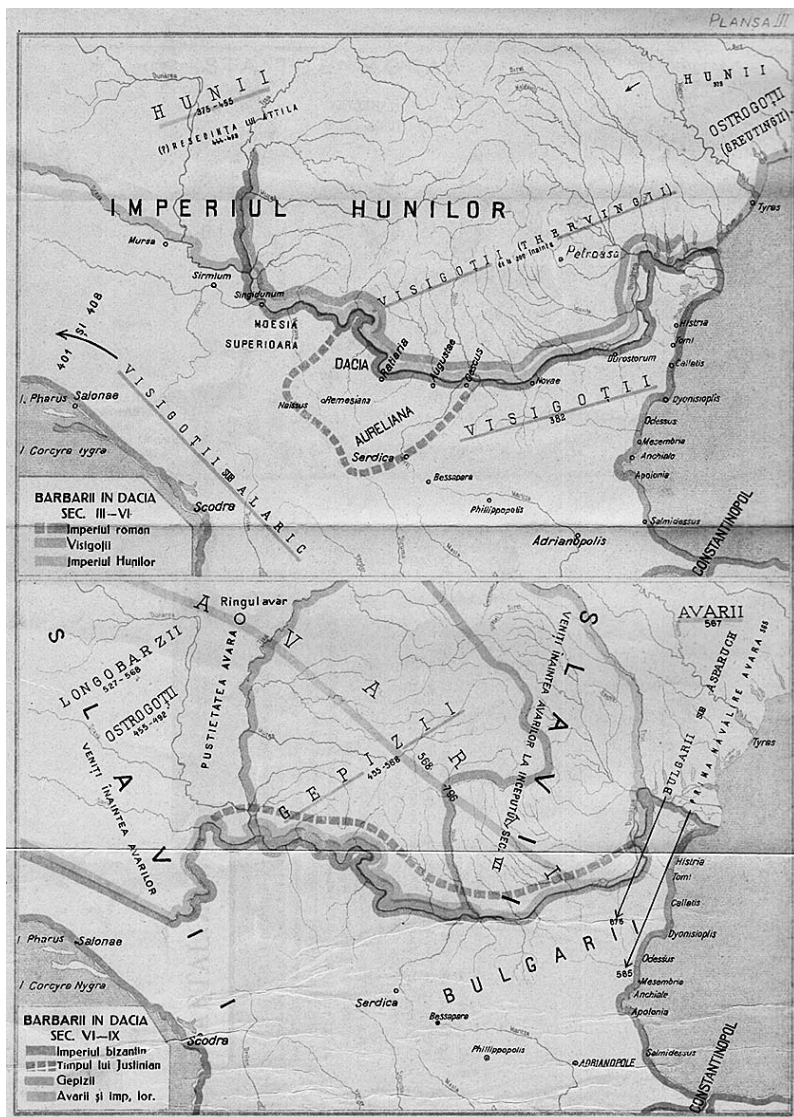

[2] 2-es atlasz 14. térkép

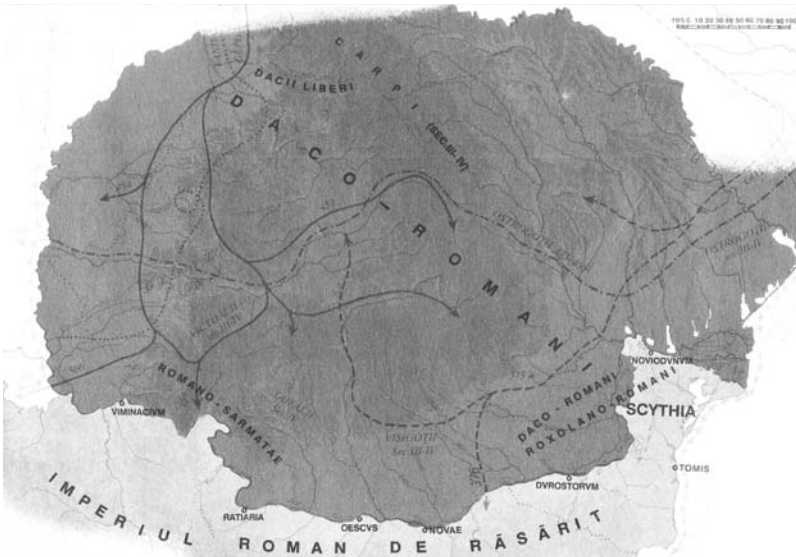
A térkép olyan – merev – alapot mutat be, mely mintha az egész koron át változatlan lett volna. Ennek része az Erdélyben és körülötte, mintegy a biztonság kedvéért, négyszer is elhelyezett, kiírás „dákó-románok”. Egy másik kiírás „szláv népek” még többször szerepel. Ez azonban ahelyett, hogy valamiféle egyensúlyt teremtené a térképen, inkább annak tárja föl egy fontos összetevőjét, hogy mi a baj vele. Minthogy szó sem lehet arról, hogy szláv jelenlétet lehessen várni az időszak legalább felében a legtöbb helyen ahol ez a kiírás megjelenik, így például a Dunától délre, világossá válik, hogy a kínált állandó „alap” nem lehet jó. Tény, hogy öt más etnikum kerítette hatalmába Erdélyt a kérdéses időszakban. Ezek mindegyike ott külön-külön többé-kevésbé egy évszázadra nem csak megtelepült, hanem területét még saját megfelelő állama részévé is tette. Az alkalmazott technikához tartozó másik eszköz az, hogy az utóbbi tényre tett bármilyen utalást is elkerülve szelik át a térképet gazdagon az öt nép mozgását megjelenítő nyilak. A szemlélő így csak azt érezkelheti, hogy az állandó dákó-román jelenlétnek ezekben a századaiban mindössze annyi történt, hogy időnként nyomot sem hagyó „külföldiek” vonultak át Erdélyen.

Ezt segíti a messzemenően alkalmatlan cím „Dácia a 3–9. században”, és súlyosbítja az annak a területnek adott szín, ami föltehetően a cím Dáciája lenne, mintha az egy állam lett volna. Míg a területet helyes volt Dáciának nevezni előző századokban (és térképeken), a szó nem volt több alkalmaszható Erdélyre a római kivonulás óta, amikor a Dácia nevet a Dunától délre eső vidékre tették át. Nehéz szabadulni attól a következtetéstől, hogy az volt a szerzők szándéka, hogy képiles sugalljanak egy olyan történetitlenséget, melyet a múltba vágytak, és amiről azt remélték, hogy az olvasóra információként hat majd, de aminek a nyílt kimondására azért mégsem álltak egészen készen.

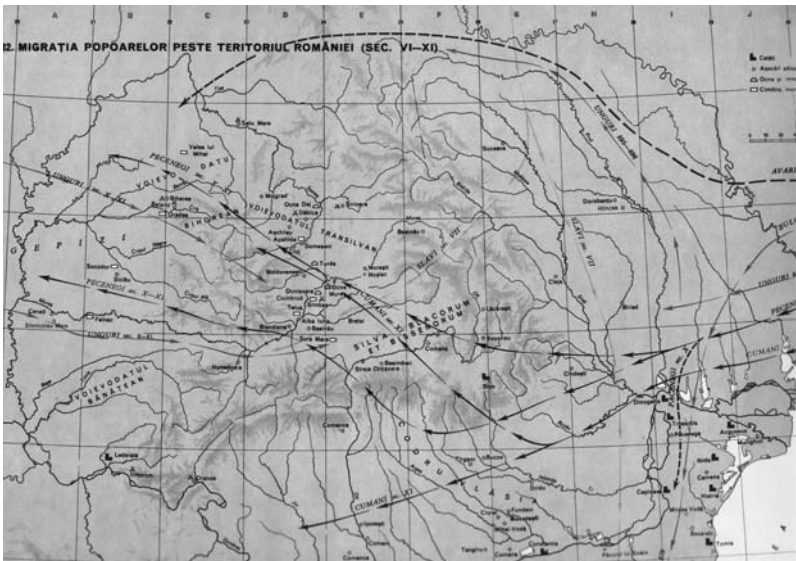
A jelmagyarázat az ilyen gyakorlathoz folyamodó atlaszokra jellemzően szegényes, úgy látszik azért, hogy teret hagyjon a hazafias képzelőerő szárnyalásának. Ezt a módszert nem csak megismétli a *2-es atlasz 14. térképe* [2], de bizarr módon még tíz évszázadra is kiterjeszti. Javulás a *3-as atlasz*al jött. Nem mondhatom azt, hogy mindennel egyetértek amit bemutat, de világos, hogy ez az atlasz a térképeket arra használta, hogy annyira jól és teljesen közöljön tényeket, ahogyan a szerző látta és képes volt bemutatni őket, azaz bármiféle olyan kísérlet nélkül, hogy „hatalmával” visszaélve manipulálni próbálja az olvasót. Ez az új megközelítés folytatódott a következő atlaszokban. Az ábrázolásmód nem volt ugyan mindig annyira megfelelő, mint a kiváló kis *3-as atlaszé* volt [3], de a korszaknak az *1-es* és *2-es atlaszokban* történt problematikus térképrevitelét elkerülték. Még a *7-es atlasz* sem tért vissza a román történelmi térképészítés korai szakaszának az imént bemutatott túlzásaihoz, pedig megtette amit tudott, hogy nacionalista tematikát kövessen. A már elhagyott módszer sajnos viszatért, hogy a *8-as atlasz I. kötetének 3. térképén* [4] kísértsen, és ezt némileg módosított formában folytatta a *9-es* és *10-es atlaszban* (32. [5] illetve 27. térkép) [6]. A változások itt nem mindig jó irányban történtek. Bár a *9-es atlaszban* két térkép mutatja be a témát, rosszabb, mint csak problematikus az „Erdélyi Vajdaság” kiírás elhelyezése, mintha az a 6.-tól a 11. századig terjedő időszakra nézve végig érvényes lenne. Félretéve azt ami vita tárgya, hogy ilyen vajdaság ebben az időszakban létezett-e egyáltalán bármikor, még annak a korszaknak a történetírás szintje szerint is elfogadhatatlan ennek a föltételezett politikai egységnek a visszavetítése – ahogyan azt a *32. térkép* [5] teszi – századokkal a 9. század előttre, amelyikben az atlasz megjelent. Az *1-es atlasz* látszateltéssel elhitetésének manipulatív módszere teljes erejében tért vissza. Ezt nemrégiben követte a *11-es atlasz 10. térképének* [7] sokkal árnyaltabb ábrázolása. Jelentős – és

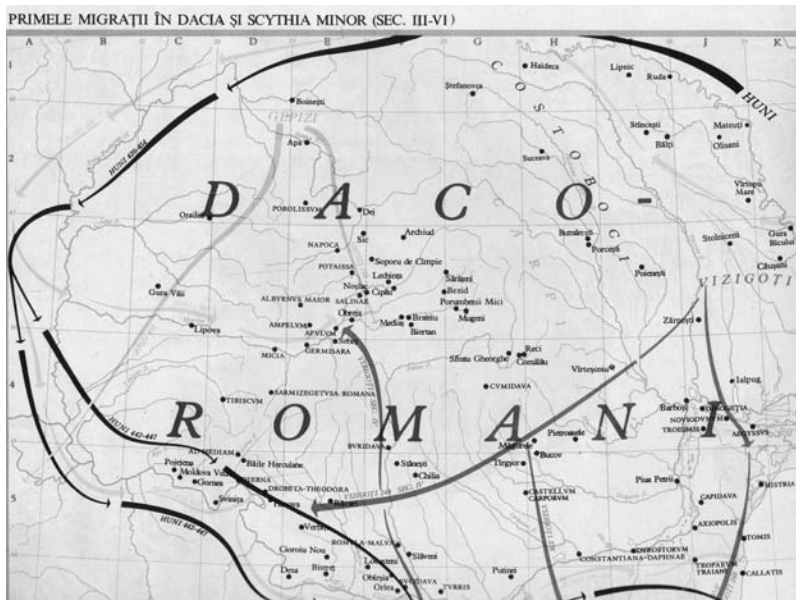
[3] 3-as atlasz 3. térkép

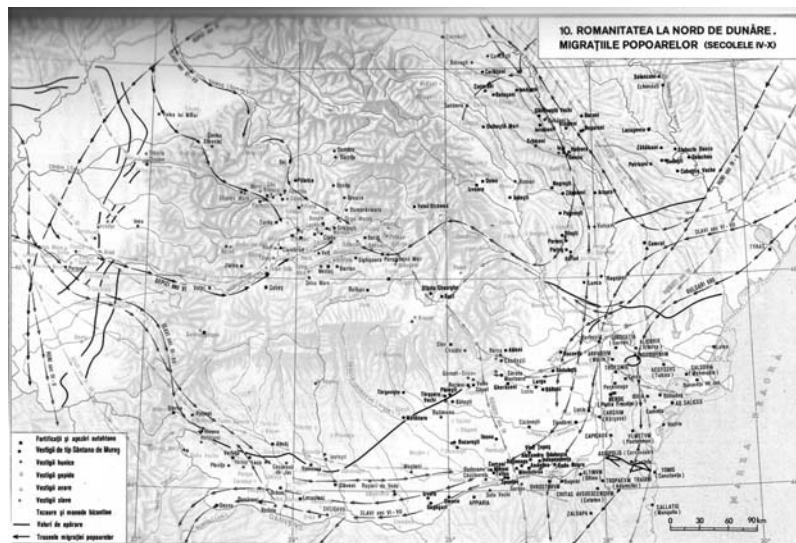
[4] 8-as atlasz, I. kötet 3. térkép

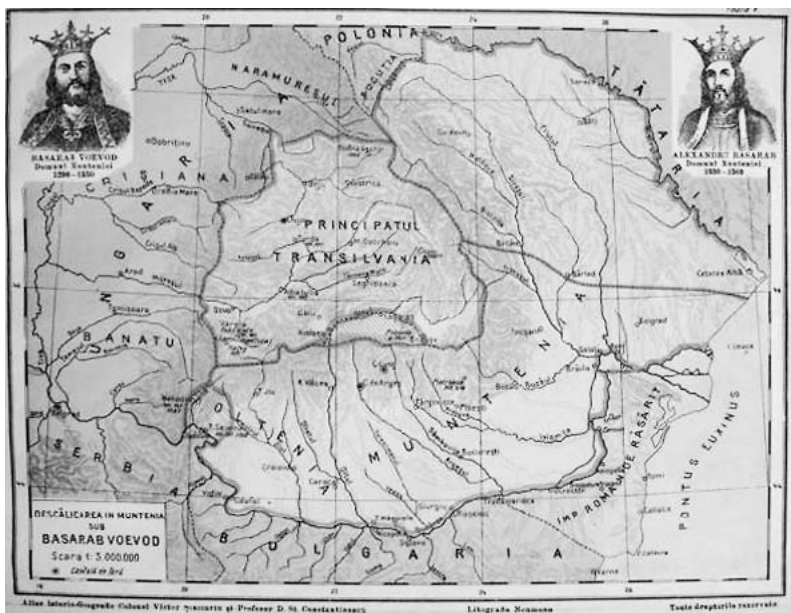
[5] 9-es atlasz 32. térkép

[6] 10-es atlasz 27. térkép

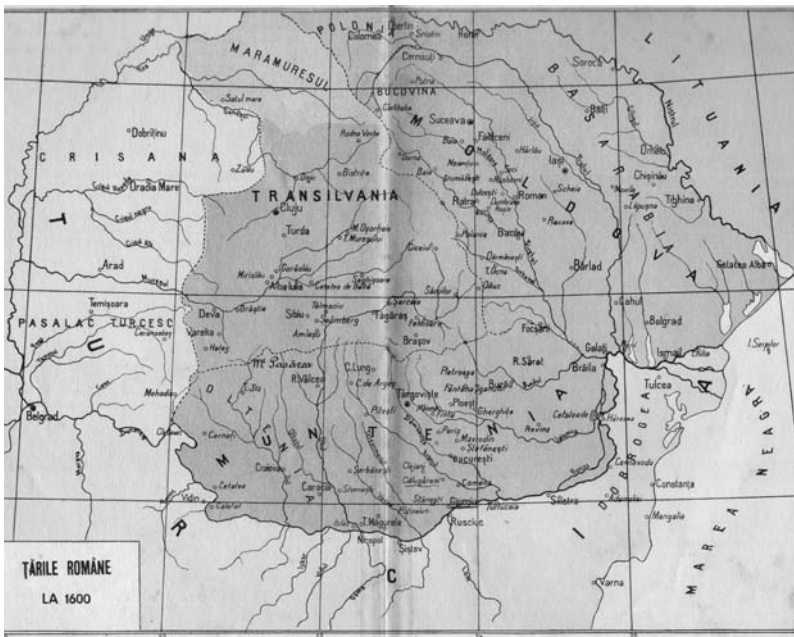
[7] 11-es atlasz 10. térkép

[8] 1-es atlasz 5. térkép

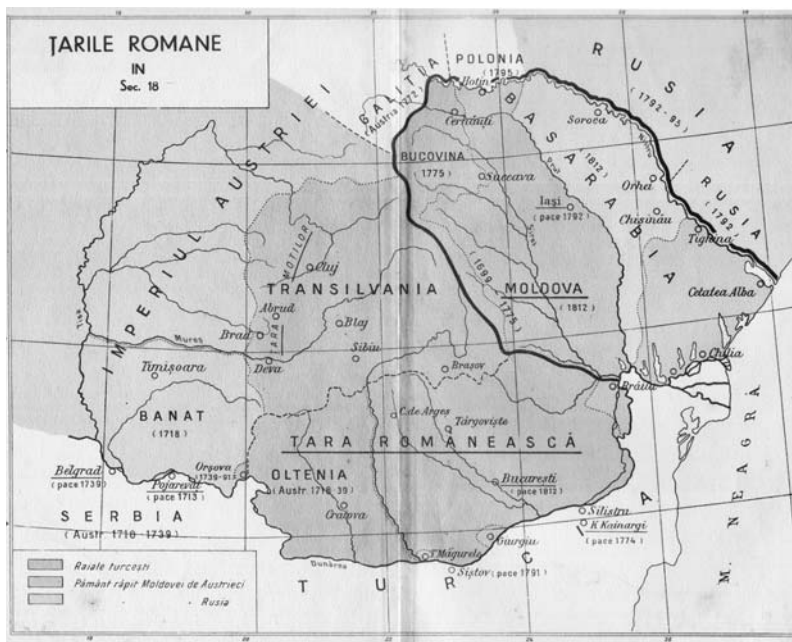
üdvözölni kell –, hogy minden utalás hiányzik erről a térképről olyan kétséges fogalmakra, mint „Dácia” vagy „dákó-románok”. Ez annak a bemutatásával párosulva, hogy a „vándorló” népek Erdélyben tényleg megtelepedtek, elég jó eredményre vezet. Mindez a jó hatás azonban kérdésessé válik a fő cím miatt (Római világ a Dunától északra), ami figyelembevételre a tartalmat, oda nem illő. Az a benyomás alakul ki, hogy a szerzők miközben már nem hajlandóak többé nyilvánvaló hamisságokat térképre vinni, azért nem állnak még egészen készen arra, hogy azt is elhagyják, hogy legalább egy utalást ne tegyenek az erdélyi román folytonosság ábrándjára. (Ez kétségtelenül kiviláglik a térképet magyarázó szövegből.)

Ami Erdély jellegének történeti besorolását illeti, az *1-es atlasz* az, mely azt önmagához hűen következetesen román országgént ábrázolja, egészen a 19. század második feléig. Egészen odáig nincs semmiféle utalás arra, hogy Erdélynek bármi köze is lehetett volna, akármilyen módon Magyarországhoz, vagy akár a Habsburgokhoz. Nehéz elképzelni azt az érzést, hogy a valószínű oka, hogy Erdélyt ilyen későn egyáltalán Magyarország részeként ábrázolták az, hogy a korszak az atlasz kiadásakor

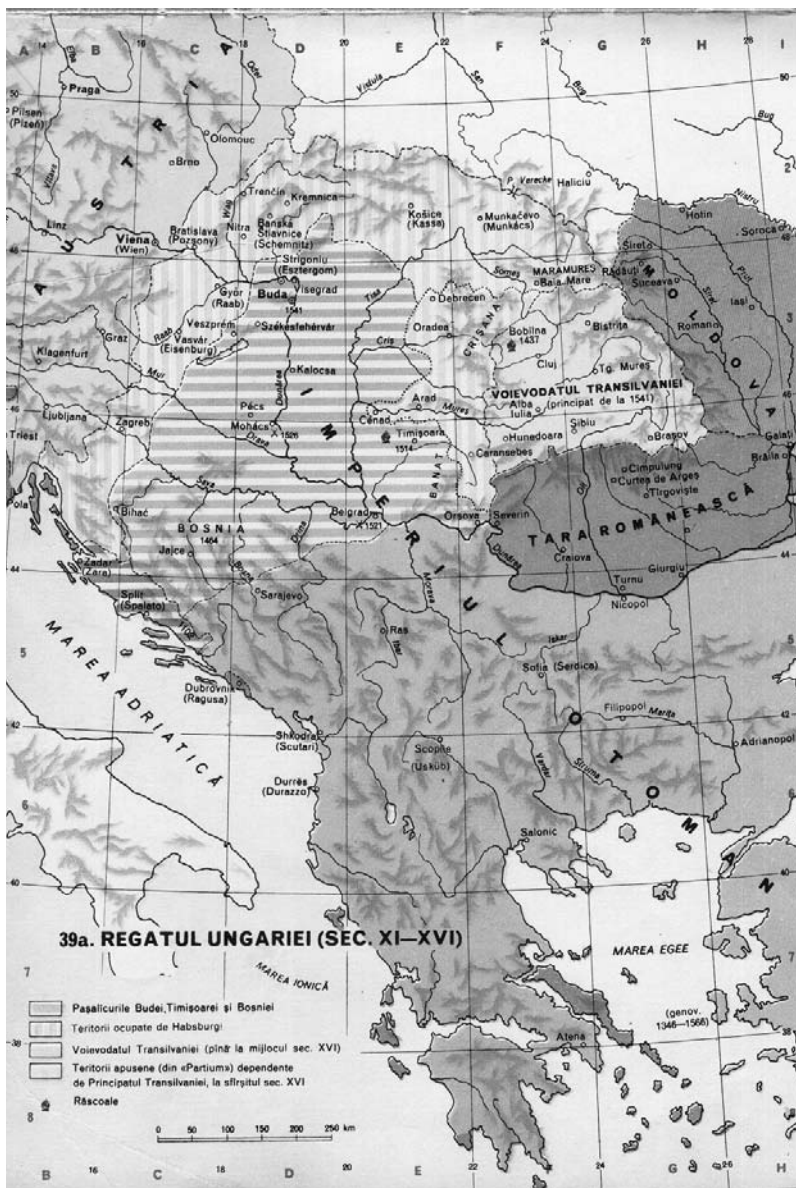
[9] 2-es atlasz 19. térkép

bőven a még élő emberek emlékezetében volt, úgyhogy a szerzők rájöttek, hogy nem volna gyakorlatias a dolgot másképpen beállítaniuk. Erdély úgy kerül bemutatásra már rögtön az első térképen ahol a neve megjelenik (5. térkép) [8], mint Magyarországon egészen kívül fekvő – és amint színe sugallja – román ország. A 14. század elején. Érdemes itt emlékeztetni rá, hogy valójában Erdély a 14. században (mint azt megelőzően és a következő századokban is) szervesen a Magyar Királyság része volt, úgynevezett „vajdaság”-ként, ami nem jelentett semmi mást, mint, hogy a király által kinevezett és köteleességéből tetszése szerint fölmentett mindenkorai tisztviselő kormányozta ezen a címen. Autonómiájának, nem beszélve valamilyen román jellegéről, még az árnyéka sem létezett, attól eltekintve, hogy a lakosságának ekkor még csak egy kis százaléka román volt. A 2-es atlasz korábbi időpont állapotát bemutató megfelelő témájú térkép híján nem áll elő hasonló állítással 1600-ig (19. térkép) [9], de utána megismétli a 23. térképen (18. század) [10], amikor Erdély ismét minden magyarázat nélkül „román ország”-ként jelenítődik meg.

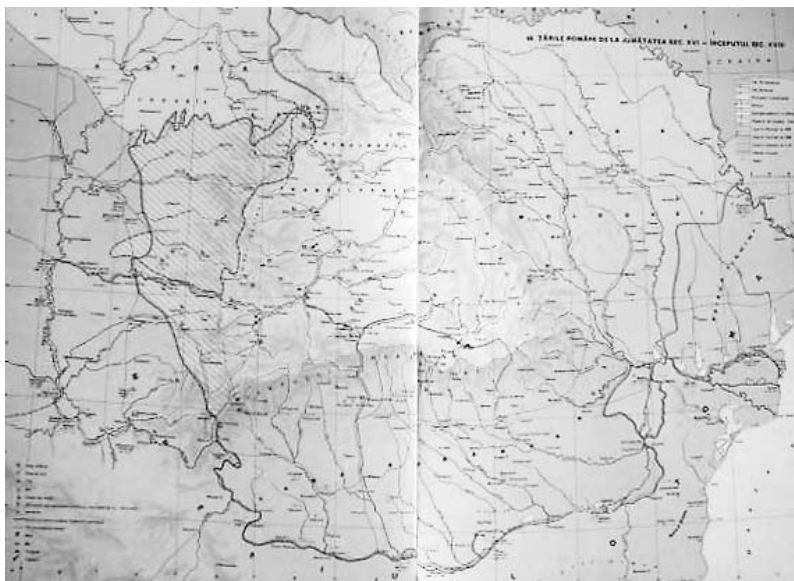

[10] 2-es atlasz 23. térkép

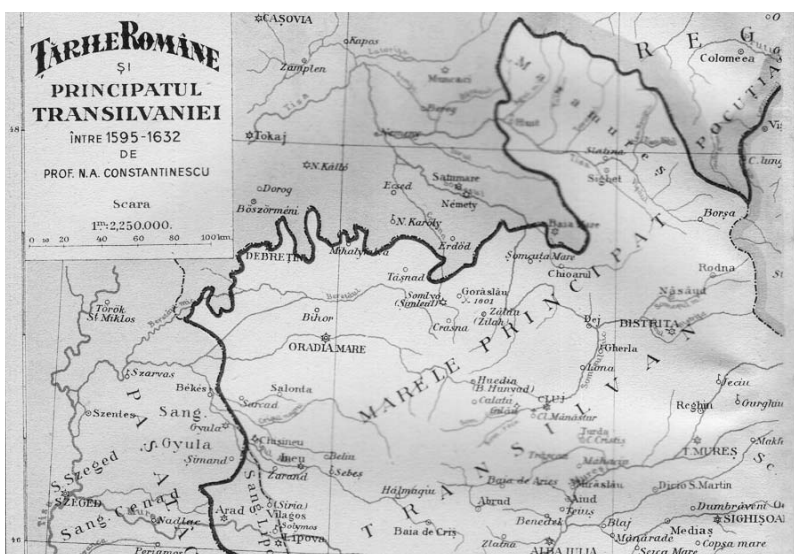
Föl lehet ismerni egy sémát. Az általam vizsgált atlaszok többsége erőfeszítést tesz arra, hogy tagadja Erdély valaha is magyar jellegét. Ezzel kéz a kézben azt állítják vagy sejtetik, hogy az valahogyan román volt, mindig, vagy megközelítőleg úgy. Nincs itt hely az összes olyan eset felsorolására amikor erre sor került, de még az összes eszközére sem melyek alkalmazásával ezt elérni igyekeztek, legyen az a sugalló/manipuláló színhasználat nem kivételes gyakorlata, vagy hat évszázad magyar történetének – melynek végén Erdély saját jogán országgá vált – egy térképen bemutatása, úgy, mintha a végső állapot azoknak az évszázadoknak az összességére végig lett volna igaz (39a térkép) [11], majd ennek az olvasóba hamisan sugallott különállásnak egy címmel máshol indokolatlanul román jelleget is adása (68. térkép) [12], ahogyan ez a 9-es atlaszban történt. Bár a tizenhárom atlasz közül tíznek ilyen a gyakorlata, vannak kivételek. A 3-as, 4-es és 5-ös atlasz teljesen korrekt ebből a szempontból. Amíg például a 6-os, 9-es, 10-es és sajnos még a 11-es atlasz is Erdélyt különböző térképeken a „román országok” egyikének nyilvánítja, a 4-es

[11] 9-es atlasz 39a térkép

[12] 9-es atlasz 68. térkép

[13] 4-es atlasz 134. oldal

[14] 5-ös atlasz, 35. oldal

atlasz (134. o., [13] 136. o.) és az 5-ös atlasz (35. oldal) [14] hasonló helyzetekben helyesen kihangsúlyozza, hogy amit bemutatnak az a „román országok és Erdély”.

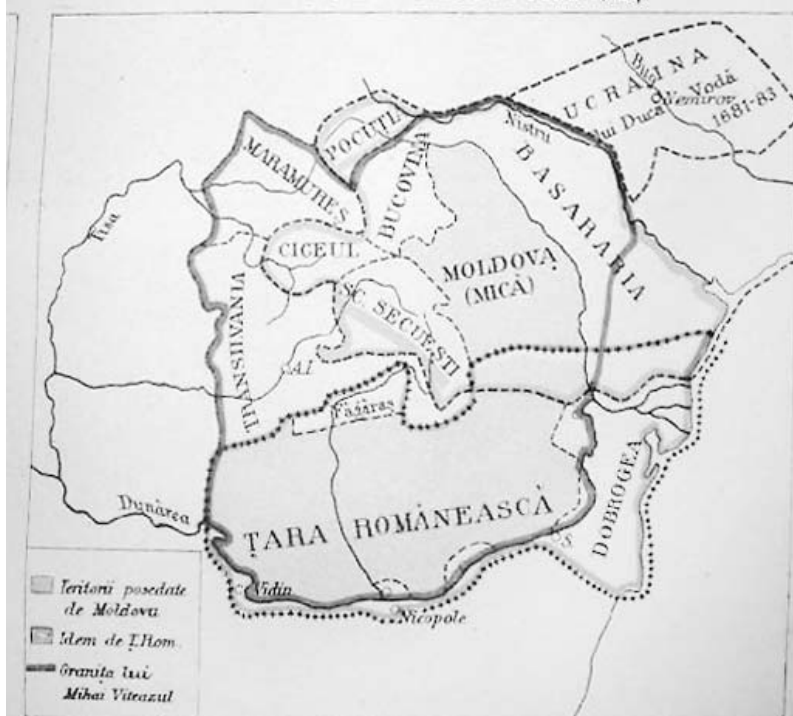
Kiábrándítóan hat ugyanakkor, hogy még ezek az igazán rendes atlaszok sem egészen mentesek nemzeti szellemű túlzásoktól. Havaselve és Moldva uralkodói gyakran voltak Magyarország királyainak, majd Erdély fejedelmeinek a hűbéresei. Ebben a minőségükben többször kaptak szolgálataikért cserébe, személyes használatukra erdélyi várakat és hozzájuk tartozó földdarabokat változó terjedelmű időszakokra, úgy ahogyan ez általános gyakorlat volt a feudalizmus korában. Ez tény. Egészen helytelen viszont e birtokokat úgy ábrázolni, mintha a föntiek által magának Havas-elveinek és Moldvának lettek volna a részei, vagy legalább birtokai, mégis sok román történelmi atlasz fordult ehhez a technikához abbéli igyekezetében, hogy Erdélynek ezúttal legalább egyes darabjaira nézve középkori román birtoklás látszatát keltse. Ezen a módon a 2-es, 6-os és a 11-es atlasz kivételével minden atlasz eltúlozza a (valóban) román országok területi kiterjedését a korszakban. Különösen zavaró, amikor a szerzők nem elégszenek meg azzal, hogy moldvai uralkodók szigetszerű erdélyi birtokait

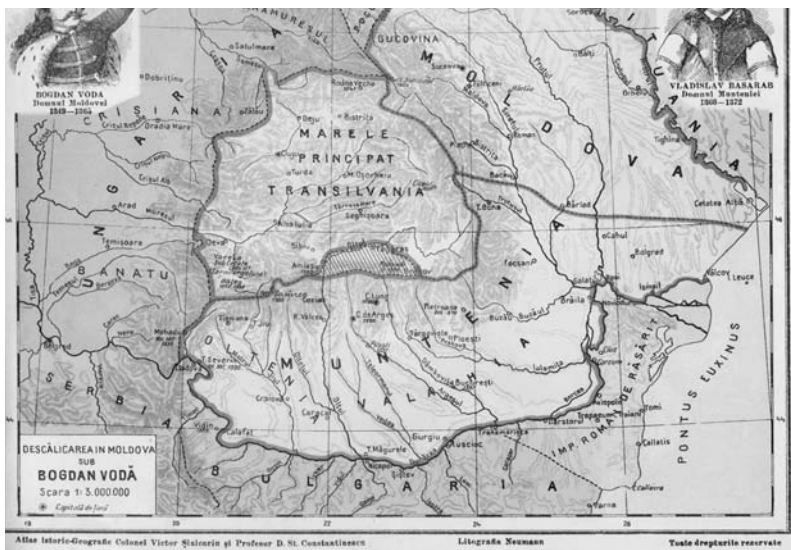
[15] 7. atlasz 49. oldal

4. Moldova în hotarele lui Petru Rădăş.

7. Cele mai largi hotare ale Principatelor în trecut și cele mai înguste (colorat plin).

[17] 1-es atlasz 6. térkép

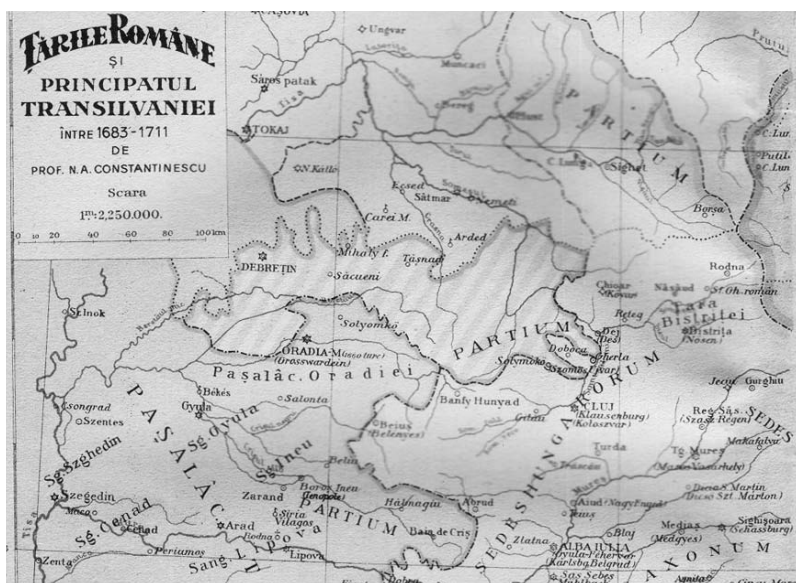
Moldva részének mutassák be, hanem úgy tekintik azokat, mintha egy összefüggő Moldva legnyugatibb részei lettek volna, miáltal minden közöttük és Moldva között lévő területet, Erdély mintegy felét, Moldvába bekeleznék. Ezt minden alap vagy lehetséges igazolás nélkül teszik (hacsak – egészen helytelenül – moldvai uralkodók székelyföldi mindössze hadmozdulatait nem fogják föl annak), például a 7-es atlasz 49. oldalán [15], de nem kevésbé a 4-es atlasz 139. oldalán [16].

Fölmerülnek más jellegű kérdések is. Egyes atlaszokban Erdély státusát illetően van zavar.

Az 1-es atlasz 5. térképe [8] a kora 14. században „Fejedelemség”-nek címezi, ami pedig egészen 1570-ig nem volt. Miután ezt vagy két és fél évszázaddal előrehozták, a szerzők úgy látszik kötelesnek érezték magukat, hogy hasonlóan kezeljék azt a rangot melyet Erdély 1765-ben kapott – a Nagyfejedelemséget. Ezt először a 6. térképen alkalmazták, mely a 14. század közepi állapotot hivatott bemutatni. Az 5-ös atlasz [17], mely egyébként az általam vizsgáltak legjobbjaik egyike, ugyanezt a tévedést követi el a 36. oldalon [18] ahol Erdély 17. századi föliratozása „Nagyfejedelemség”. Ugyanitt történt, de a 35. oldalon [14], hogy a „magyar megyék”-ként ismert területet hibásan föliratozták

[18] 5-ös atlasz 36. oldal

[19] 4-es atlasz 136. oldal

[20] 9-es atlasz 75. oldal

úgy, mintha azok magyar „székek” lettek volna, azaz olyan közigazgatási egységek, melyek valójában csak a székelyek és a szászok földjén léteztek. A 4-es atlaszban szintén jelen van mindkét fajta tévedés: Erdély a 134. oldalon félrenevezve jelenik meg „Nagyfejedelemség”-ként a 16–17. század fordulóján (különösen, hiszen a cím helyesen „Fejedelemség”-ként utal rá) [13] és a megyék a 136. oldalon hibásan kapják a „székek” megnevezést [19].

Fölsorolásom nem teljes. Ezeknek az atlaszoknak, vagy legalább közülük egyeseknek (3, 4, 5, 6, 10 és 11), bár elkövetik a fenti tévedéseket, és másokat, azért sikerül Erdély történetét a problémák ellenére is informatív módon bemutatni. És igazán jó hír? Van néhány. A 9-es atlasz 75. oldal melléktérképe a Horea féle fölkelésről közöl olyan térképet melyet más, köztük magyar atlaszokban sem lehet látni [20]. A 8-as atlasz III. kötetének 46. [21] és 47. [22] térképe kínálja a görög-keleti egyházszervezetnek bármely történelmi atlasz közül első térképi ábrázolását. Ezek igazán hasznos hozzájárulások.

[21] 8-as atlasz, III. kötet 46. térkép

[22] 8-as atlasz, III. kötet 47. térkép

Az utoljára említett munka – a *8-as atlasz* – érdekes kiadvány. Szégyentelenül nacionalista, és lehet, hogy ehhez a tulajdonságához van köze annak (föltéve, hogy az engem elért személyes információ megbízható), hogy 1993-as második kiadását kevéssel követően visszavonták, és a megmaradt példányokat bezúzták. Mindenesetre, az atlasz állításairól alkotott véleményemre való tekintet nélkül, meghajlást érdemel üzenetközvetítésre képes térképi teljesítmény minőségében. Valami hasonlót lehet elmondani a kartográfiailag – de egyébként nem – szegényesebb másik erősen nacionalista kiadványról, a *7-es atlaszról*. Ebben a térképek inkább csak illusztrációk, az „atlasz” szó nem egészen illik rá [15]. Amit mond gyakran nagyon nagy túlzás, és biztos, hogy sok alkalommal nem éppen megbízható, mégis figyelemreméltó mint a térképészetet egy bizonyos ideológia képviselőjére használó – mégha a magyar szemlélő számára bármennyire is kellemetlen – kísérlet. Érdekes próbálkozás.

A többi atlasz a tisztán kereskedelmi célú kiadvány és a tudományos munka között mozog, köztük iskolai atlaszokkal. Hogy egy személyes elfogultságomat is kifejezzem, a *3-as* és *5-ös atlaszokat* találtam volna a legbiztosabbnak, ha a kiadás idején élek. Sajnálom, hogy a történelem térképezésének általuk képviselt megközelítése nem talált a későbbiekben követésre, néhány más kiadvány egyértelműen részletesebb volta ellenére sem. A *9-es atlaszról* kimerítő elemzést közöltem a Szivárvány című, Chicago-ban megjelenő magyar nyelvű folyóiratban 1989-ben, melynek digitalizált változatát az érdeklődőknek szívesen eljuttatom.***

A *11-es atlasz*, ha nem is egészen mentes a lényegi tartalomtól, inkább külsőségei által törekszik hatni. Tekintettel a benne lévő meglepően kis számú történelmi térképre melyek többsége szinte – illetve egészen – változatlan átvétel a forradalom előtti kor kiadványaiból, talán elszárvadták ki ahhoz képest amilyen igénnyel föllép. A nagyon kívánatos eredeti új munkát túl gyakran pótolták szép régi térképek tetszetős másolataival. Az elegáns, csillogóan fényes papír és a drága kötés nem tudja pótolni a megfelelő mennyiségű és minőségű, tudományos igényű új hozzájárulást, melyet tekintettel a címre és a kiadóra, el lehetett volna várni.

A megjelent munkák átnézése után – a lista, figyelembevéve egyes, a 30-as években kiadott iskolai atlaszokat, melyekkel már találkoztam, de előadásom megírásakor nem voltam képes hozzájutni (és talán másokat,

*** e-mail címem: andras@bereznyay.co.uk

ha létükről nem sikerült tudomást szereznem) nem teljes – egy tanulás vonható le. A román történelmi atlaszok akár Erdélyre, akár másra vonatkozó megbízhatóságának változó szintje a kiadásuk ideje kori politikának a függvénye.

Munkák, melyek kevéssel azután jelentek meg, hogy Románia, az első világháborúból győztesen kikerülve hatalmasan megnövelte a területét, úgy látszik győzelemittas nacionalista érzületet fejeztek ki, amikor a történelemre nézve a folytonosság zászlaja alatt gátlástalan igényekkel léptek föl. Az eufória elültével mérsékeltebbé vált a hang, és a korabeli nemzetközi szinten álló atlaszok születtek. Ez nem utolsó sorban a magyar revizionista igényeket kétes értékű térképi ellenérvekkel ellensúlyozásra törekvés téves indíttatása, és a fasizmus közeledése folytán változott. Ezek a tényezők elősegítették a csak és helyesen informálásra irányuló szándékok csökkenését. Ezután – minthogy semmi sem került kiadásra több mint egy negyed évszázadig – úgy tűnik, hogy zavar állt be a történelem térképi megközelítésének kívánatos módja kérdésében. A választ a Ceaușescu korban találták meg, amikor a nacionalizmus legvadabb kinövéséhez történt visszatéréssel párosulva először kerültek térképezésre az „osztályharc” elemei. Annak minden viszatetszőségével és túlzásával egyetemben, amit az első említett tulajdonság képvisel, ez a múlt komplexitásai bemutatásának – aminek addig szinte kizárólag területi vonatkozású megközelítése fordult elő – némileg nyers, mégis valódi szélesítést jelentette. Ha a fön-tiek mind igazak, azt lehet remélni, hogy a demokrácia beköszöntével képes lesz visszatérni az 1930 körüli időszak kiadványainak józansága, és így lesz végre Romániában Erdély történetének igazán magas színvonalú térképi megközelítése. A *11-es atlasz* egyes térképeit, mint már utaltam rá, lehet jelnek tekinteni, hogy ilyen új szelek tényleg fújnak, még akkor, is ha ugyanaz a kiadvány annak is jelét adja, hogy a szokások nehezen változnak.

Meghívottból letiltott előadó, üdvözölt résztvevőből odafurakodott színvonaltalan bajkeverő, leckéztetett dilettáns. Átalakulásom története

Idén február végén londoni lakóhelyemről Kolozsvárra készültem, hogy *Erdély történetének bemutatása 1920 és 2000 között kiadott román történelmi atlaszokban* címmel előadást tartsak egy ott *Descriptio Transylvaniae* néven április 24–25-én a Cholnoky Jenő Földrajzi Társaság és a Babeş-Bolyai Tudomány Egyetem Földrajz tanszéke szervezésében április 24–25-én megrendezésre kerülő konferencián. Az eseményről (ezen, mint tudatták, 50 euró díj ellenében lehetett részt venni) az előttem addig ismeretlen Társaság által – bizonyára e célra megszerzett – saját e-mail címemre küldött ajánlásból november 6-án értesültem, majd tőlük december közepén újabb, hangsúlyosabb meghívót is kaptam. Számomra a csak költségeket ígérő (a helyszínre el is kell jutni) részvétellel várható előnnyel nem kecsegtetett, de a konferencia szakmámba és érdeklődéseembe vágó témája – Erdély térképezésének története és történelmi földrajza – kísértést jelentett. A kívánt év végi határidőre jeleztem megjelenésemnek hangsúlyozottan még csak a lehetőségét. Februárban döntöttem úgy, hogy képes is leszek odamenni, és ezt érdemes is tennem annyiból, hogy számomra az alkalom azt a kívánatos ösztönzést jelentheti, amire szükségem van, hogy megírjam román történelmi atlaszok már régen tervezett összehasonlító ismertetését, ha nem is kimerítően, ahogyan elképzelttem, de legalább Erdély vonatkozásában. Ezt a román történelem szemlélet egy fontos, de elhanyagolt kommunikációs módjának, és alkalmazott (kartográfiai) eszközeinek bemutatása érdekében tartottam hasznosnak.

A szervező, amikor elhatározásomról értesítettem, a témát „ígéretesnek” nevezte. A szöveget az eredeti, február 28-i határidő általa március 5-ig kiterjesztése után, végül korábban, március 2-án juttattam el hozzá, ezt 3-án elfogadóan nyugtázta. Az ábrák ezt azonnal követő megküldése után egy hónapig mellékes dolgokon kívül, mint, hogy részt vennék-e egy tervezett közös kiránduláson, módosíthatók-e még egy mondatot (március 15-ig megtehettem, utána – úgy hangzott – már a betördelés következik) és, hogy mennyire lesz formális a környezet, nem váltottunk üzenetet. Azt hiszem megbocsátható, ha ezek után nagyon meglepett, hogy április 3-án az alábbi e-mailt kaptam:

„Kedves András,

A konferencia szervezői arra kérnek, hogy változtass a szövegen, így gondot okozna, hogy lefusson Kolozsváron. Légy figyelemmel arra, hogy a szöveg Kolozsváron fog elhangozni, kényes témát óvatosan érdekes kezelni.

Egyesek szerint álláspontjaid inkább ideológiai megalapozottságúak, kérlek nevezd meg tudományos alapjukat. Tehát arra kérlek, hogy érveléseidet támasszad alá független (pl. brit, francia, német stb.) bibliográfiai utalásokkal. Illetve talán az is segítene, ha a bevezetőben megfogalmaznád, hogy a kritikád módszertanilag mire épít.

Remélem, hogy megtaláljuk a megoldást. Ráadásul már elég késő van, arra kérlek, hogy gyorsan próbáljunk közös nevezőre jutni.

Köszönettel: Zsombor”

Túl azon, hogy nem félreérthető, hogy az átírás kérés politikai indítatású, amennyiben utalásosan föltett és egyben figyelembe veendőnek ajánlott román nacionalizmus kiszolgálására törekszik, továbbá diszkriminatív, amikor bármilyen – föltéve, hogy nem magyar – bibliográfiai utalásokat vár el (mindez egy magát demokratikusnak tekintő EU tag ország állami egyeteme nevében), egyebekben ez az öncenzúrázásra fölhívás még értelmetlen is.

A tudományosság köntösébe öltöztetett szavak és úgy megfogalmazott elvárások a konkrét helyzetre (írásom tartalmára) alkalmazhatatlanok, oda nem tartozó képtelenségek, áltudományosak. A vád (álláspontjaim ideológikusak) hamis, üres ráfogás. Az ideológikus itt az amire írásom rámutat (a román történelmi atlaszok jellemzően nacionalista ihletettsége), de attól, hogy ezt, és kartográfiai eszközeit megvilágítom, magam aligha válok ideológikussá. Nincs tehát semmiféle saját ideológiámra vonatkozó „tudományos alap”, a kérés rosszhiszemű. Rasszizmusától el is tekintve, hasonlóan képtelen a „bibliográfiai utalások” elvárása. Személyes észrevételeimről van szó, hol senki által nem vitatott banális tények téves ábrázolásának ismertetéséről, hol következtetéseimről, levezetéseimről. Ugyanilyen abszurdítás valamiféle „módszertan”-ra tett utalás. Miről beszélnek? Mi egyébre lehet az adott összefüggésben szükség, ha egyáltalán, mint ami előadásom harmadik bekezdésében olvasható?

A szervezőnek adott válaszomban öccenzúrára tett javaslatát egyértelműen elutasítottam és a föntiekre sem múlasztottam el rámutatni.

A végső betiltás öt nappal később, április 8-án ebben a formában érkezett:

„Kedves András!

A következő eredményre jutottunk:

A cikk megjelentetését ebben a formában nem vállaljuk, ennek következtében ez előadásként sem hangozhat el a konferencián.

Abban az esetben, ha szeretne szerzőként a konferencián részt venni, akkor arra kérjük, hogy fogalmazza át a cikket, egészítse ki állításai tényekkel és forrásokkal való alátámasztásával. Tudományos cikk egyik kritériuma a hivatkozások. Mivel a konferencia térképtörténeti jellegű, így javasoljuk az elemzés politikai-ideológiai síkról a szakmai, térképszerkesztési területre való átvitelét. Az így módosított cikket legkésőbb csütörtök (április 9) estig kérjük, hogy a hétfégén tudjuk tudjunk dönteni elfogadásáról, vagy elutasításáról. Abban az esetben, ha elfogadjuk, akkor természetesen az előadását is megtarthatja, az előadás persze részben eltérhet az írott szövegtől. Ha a változtatott cikket sem tudjuk elfogadni, abban az esetben le kell mondanunk a részvételéről. Várjuk a válaszát:

Zsombor”

Ami zavarban lévő és zavaros áltudományoskodásokkal takarózásnak indult, itt keresett sértegetéssé módosult a szervező részéről.

A történetekkel a Transindex nevű internetes portál is foglalkozott. Itt: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=9404>

Ennek során a betiltás miatti felelősséget a szervező Bartos-Elekes, hogy magáról elhárítsa, szakmai jóhírem rombolását célzó nyilvános és módszeres megrágalmazásomra ragadtatta magát.

Igyekezete, hogy a betiltásért engem tegyen felelőssé, illetve, hogy úgy állítsa be, mintha az nem is lett volna, csak egy eleve színvonalatlan előadás megtartását előzték meg, önleplező, még április 3-i e-mailjének tartalma nélkül is, amelynek általam kívánt közzétételét a Transindex hiúsította meg.

Az erőlködve összehordott, a letiltás indoklására vagy magyarázatára eleve alkalmatlan, de nehézségként fölemelgetett mellékkörülmények önkényes kidomborítása, a figyelem ilyesmire irányításának igyekezete

ugyanis árulkodik. Hol semmis, hol hamis állításai, tárgyyszerűtlen vádaskodásai is ellentmondóak, egymást semlegesítik: értelemszerűen kölcsönösen kizáróak. Így listázhatók (*kommentárjaimmal*):

1. Nem voltam meghívott. (*Novemberi e-mailje csatolmányának címe a honlapjukon (angolul): Meghívás. December közepi e-mailjének szavai: „szívesen látnánk”. De mi volna állításának a jelentősége? Hivatlanul akartam volna odafurakodni? És?*)
2. Decemberben még nem előadóként jelentkeztem. (*Tárgytalan. Azután, hogy februárban közölt előadás tartás szándékom ellen kifogása nem volt, nincs módja erre mint nehézségre hivatkozni.*)
3. Nem tartottam be a cím és az előadás rezüméje megküldésének határidejét. (*Ez a határidő, így, nem létezett. A cím és az előadás rezüméjének megadására a regisztrációs lap szolgált – ha valaki már elhatározta, hogy előadni is kíván – de kifejezett határidő csak magának a lapnak a megküldésére volt. Sehol sem volt arról szó, hogy aki a konferenciára bármilyen minőségben időben regisztrált, ne dönthetne utólag úgy, hogy előadni is kíván. Főleg pedig erre is áll, hogy minden ilyen tárgyú panasz így is, úgy is semmis miután a szervező februári előadói jelentkezésemet – készséggel – elfogadta.*)
4. Írásom politikai-ideológiai síkú, ezáltal nem tartozik a konferencia témái közé. (*Többszörösen nem igaz. Írásom ideológia mentes. Kapcsolata bármiféle ideológiával annyi, hogy rámutat a román történelmi atlaszok gyakran ideológikus jellegére. Ez másrt jelent, és nehéz is elképzelni olyan térképtörténeti ismertetést, mely ezt a szempontot mellőzi.)*
5. Írásom nem térképtörténeti jellegű, amivel foglalkozik, nem tartozik a konferencia témái közé. (*Nyolcvan év történelmi atlasz termésének tartalmi és módszerbeli elemzését nem térképtörténeti jellegűnek minősíteni, legalábbis eredeti. Vajon hogyan nem azonosította ezt a szervező a cím láttán, amiből pedig az írás jellegét lehetetlen félreérteni, miért tartotta azt „ígéretesnek”?)*
6. Írásom nem történelmi földrajzi jellegű mert történelmi atlaszokkal foglalkozik, ezáltal sem tartozik a konferencia témái közé. (*Értelmezése a történelmi földrajz mibenlétéről elfogadhatatlanul önkényes, vagy tudatlan, de akárhogyan is, ha ez az alapállása, érthetetlen, hogyan mondhatott „ígéretesnek” egy történelmi atlaszok tárgyalását ígérő címet? Hogyan nem azonosította ezt a nehézséget eredetileg, ha nem a szöveg, legalább a mellékelt ábrák láttán?)*

7. Írásom tudománytalan, mert nincsenek benne hivatkozások. *(Vannak. Indokolt hivatkozások az elemzett román történelmi atlaszokra történhettek. És történetek is. A valódi tudományosság tartalmi lényegét nem értő, alacsony szintű elképzelést, illetve fonákul rosszhi-szemű vádaskodást takar az az állítás, hogy egy írás nem tudományos attól, hogy szerzője a hivatkozás céljára más, általa gyakorlatiasabbnak ítélte, egy előadás céljait is jobban szolgáló formai megoldást választott, mint a lábjegyzetelés.)*
8. Állításaimat nem támasztottam alá forrásokkal. *(Értelmezhetetlen. Saját megfigyeléseimről és levezetéseimről van szó. Állításaim arra vonatkoznak mit lehet az atlaszokban látni, vagy nem vitatott, közis-mert tényekre utalnak. Forrásoknak itt nincs funkciója.)*
9. Írásomból tudománytalan, mert hiányzik „a módszertan”. *(Ez is értelmezhetetlen. Amennyire ilyesmi az adott összefüggésben egyáltalán indokolt lehet és elfér, nem hiányzik.)*
10. Előadásom, ha elhangzik a konferencián, „veszekedést” szült volna. *(A szervező elárulja magát, hogy valódi problémája hol keresendő. Egyben azt is elárulja, mennyire rossz véleményrel van azokról, akiket még rágalmazásom árán is kiszolgál. Az április 3-i e-mailjében utalt „egyesek”-ről lehet szó. Az ugyanis képtelenség, hogy az előadó (én) veszekedett volna. Az előadó előad. Arra számított tehát, hogy keserűen meg fognak támadni, nyilván nem „a módszertan” és hasonlók kapcsán. Arra számíthatott csak, hogy tartalmi vonatkozásban fognak nem-tetszésükben jelenetet rendezni. Ezért nem tarthattam meg előadásomat. Ez pedig cenzúrárt jelent. Ha egy előadás során „egyesek” botránnyosan viselkednek, akkor a szervező dolga az ő lecsöndesítésük, vagy eltávolításuk, nem pedig az esetleg majd méltatlan eszközökkel megtámadott előadás preventív tiltítása – még Kolozsváron is. Egy konferencia az eltérő vélemények és érvek szabad ütköztetése színtereként, nem valami fölülről oktrojált állharmónia jegyében lehet csak tudományos.)*

Mindez magáért beszél. 1–3 eleve jelentőség nélküli mellékkörülmény, előadás tartás kínálatom elfogadásától kezdve semmis, utólagos fölhozása tisztességtelen. A szervező kivehető célja mindenáron való befektetésem, azaz a betiltás tényének érzelmileg manipuláló elfogadhatóbbá tétele. 4–9 vádaskodásai, ha 10 igaz, szükségtelenek, és ugyanígy fordítva is: ha a vádak (4–9) jogosak, értelmetlen a 10-es pont „veszekedés”-ére utalni, ha van más ami indokolja, hogy ilyesmire sor ne is kerülhessen.

Legfőképpen pedig ha 5 és 6 igaz lenne, vagyis írásom semmilyen tekintetben sem tartozna a konferencia témái közé, hogyan lehetne ezen lábjegyzetek és bibliográfia hozzáadásával javítani?

Olyan ez, mint az az állatorvosi ló rajz, melyen minden elképzelhető betegség szerepel, de olyan ló nincs, nem lehet. Így van ez a szervező esetében is, aki annak ismeretében, hogy egyik vádja sem alkalmas előadásom betiltásának igazolására, egyszerre minél több (kitalált) szalmaszálba próbál kapaszkodni. A hiányzó minőséget – érvényes okot – mennyiséggel igyekszik pótolni, észre sem véve, hogy ez mennyire nem meggyőző, hogy a – hm – lóláb, mennyire kilóg.

Ha a Transindex esetföltáró cikke után nem akadályozza meg – ellenkező értelmű írásbeli ígérete után elég különösen –, hogy a betiltás igazi okát bizonyító, főntebb szereplő e-mailt közzétegyem (ezt eleinte hibásan fölfogott kíméletből, kerülni akartam, csak a tapasztaltak nyomán határoztam el), még az álérvekkel legmegzavartabbaknak sem maradhatott volna kétségük a betiltás valódi, azaz politikai természetéről.